

Cent cinquanta anys de la insurrecció federal al Baix Empordà

L'historiador Borja de Riquer es lamentava que hagués passat la data del 1868, any de la Revolució de Setembre, i que ningú no s'hagués adonat de la importància de l'efemèride. No voldríem que passés el mateix amb l'intent de declarar la República a les terres gironines, conegut com el Foc de la Bisbal, el 1869.

Text > ÀNGEL JIMÉNEZ, historiador i arxiver

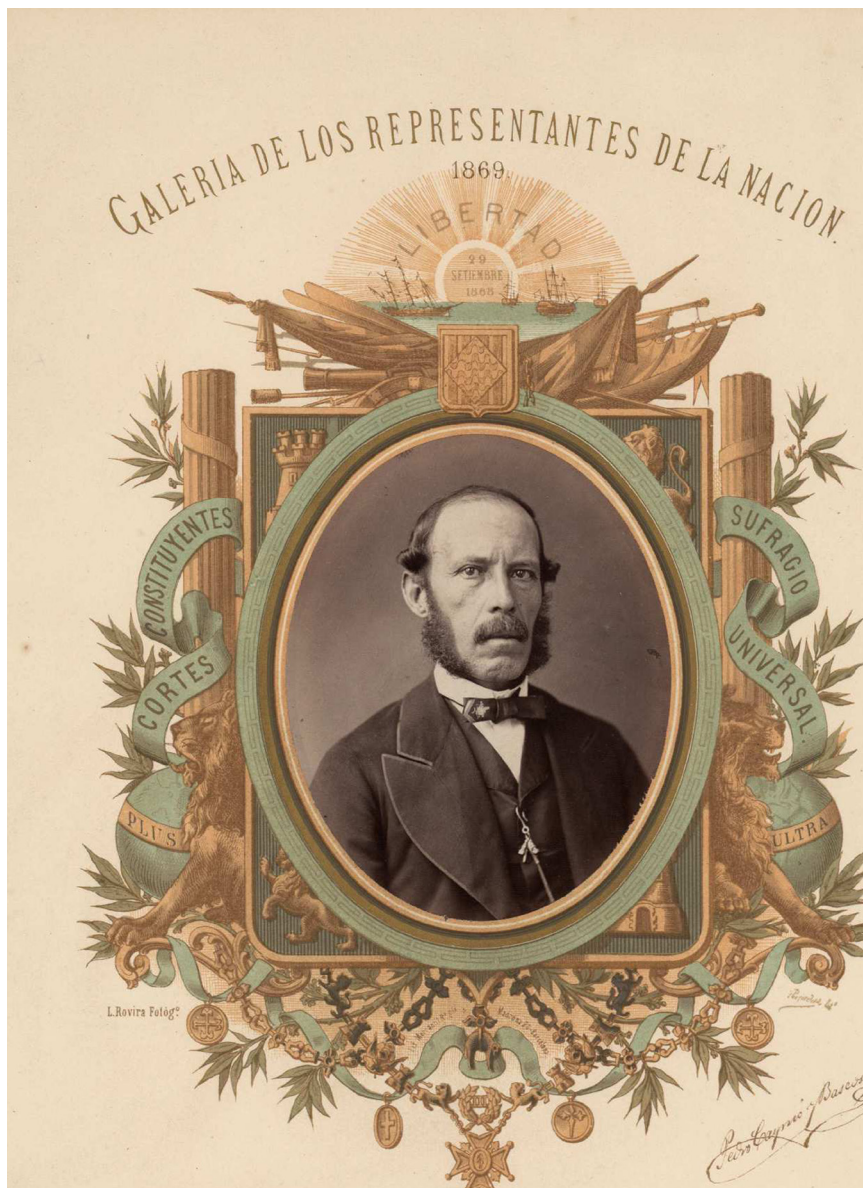
Ens preocupa veure que ara es visqui d'esquena a la història, com si estigués passada de moda. Andreu Mayayo, en un article titulat «Sense futur no hi ha passat», ens avisa del perill de la banalització i menyspreu de la història (*L'Avenç*, abril 2019). Una dada que s'afegeix a l'ús pervers que en fan els partits i el poder, quan tracten d'imposar-nos una versió fraudulenta del passat per tal de justificar una versió enganyosa del present.

Enmig de tanta confusió, ens quedem amb els consells que l'enyorat Modest Prats donava als primers historiadors que sortien del Col·legi Universitari: «El nostre projecte de futur ha de recolzar indispensablement en un coneixement lúcid i impecable de qui som i d'on venim».

Preludi de la revolució

En el 150 aniversari de l'alçament federal al Baix Empordà, pensem que serà més útil subratllar el context social i cultural que el va fer possible per explicar de manera raonable per què els empordanesos van optar majoritàriament pel federalisme republicà, la font més pura del catalanisme polític fins al 1939.

Una simple descripció dels fets, o la biografia exultant de les seves figu-

>> Retrat de Pere Caimó. (Font: AMSFG. JOAQUIM COELLO BRUFAU.)

>> *Quadre de Sant Feliu de Guíxols, pintat per Pere Caimó. 1854. (Font: ÀNGEL JIMÉNEZ)*

res, evocaria el culte a la personalitat individual de personatges que, com el federal Pere Caimó, van actuar en el marc i sota l'impuls d'una societat pretèrita molt concreta, com a resultat i agents actius, alhora, del procés històric.

Entre la clausura del Bienni Progressista (1854-1856) i el cop d'estat de 1868, el país va ser l'escenari d'una bona colla d'insurreccions i aixecaments populars motivats pel descontentament social.

Després de la topada violenta del Foc de Llers (1855) per desarmar la Milícia Nacional allà concentrada, el moviment revolucionari no va deixar de lluitar en la clandestinitat i empenyent cap a una constitució democràtica que satisfés totes les aspiracions populars. I així, el 1868, arribà la revolució promoguda per polítics i militars progressistes que posava fi al regnat d'Isabel II.

La Gloriosa, eufòria general

Al Baix Empordà el canvi polític es produïa entre l'eufòria i la tranquil·litat. Els demòcrates i els republicans (uns moderats, altres intransigents) maldaven contra la monarquia i estaven a favor de totes les llibertats, des de les reformes més senzilles fins, si calia, a l'alçament armat. En aquests sectors es vivia un clima revolucionari, del qual el Partit Republicà Federal esdevingué portaveu, junt amb el moviment obrer català que fundà a Barcelona el Centre Federal de les Societats Obreres.

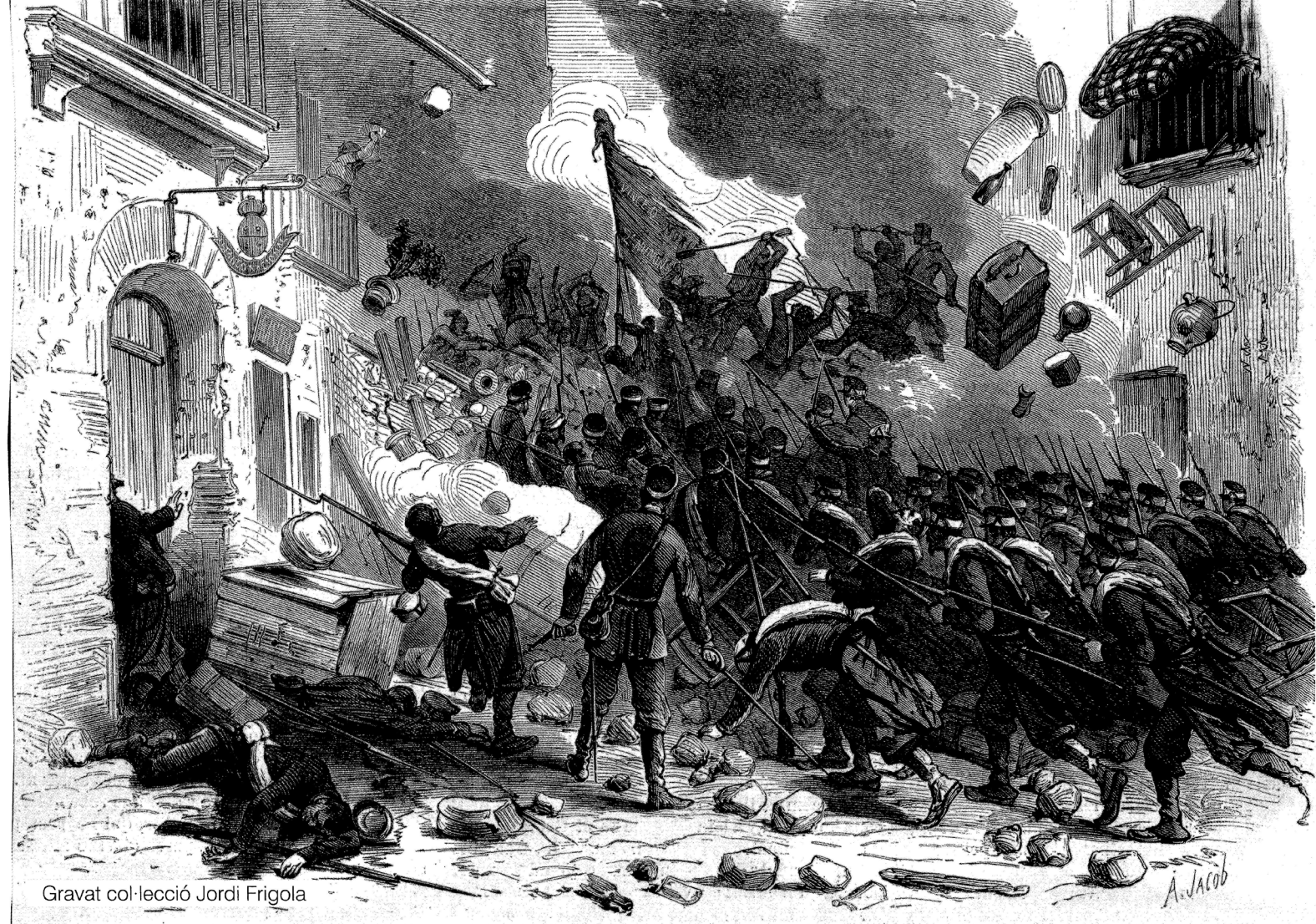
En aquest clima d'optimisme, va ser significativa la visita a la comarca del Baix Empordà del socialista espanyol Fernando Garrido i el francès Élie Reclus (relacionat amb Marx i amic de Bakunin) el mes de novembre de 1868. D'altra banda, les mobilitzacions ciutadanes esdevingueren un dels princi-

pals instruments per mostrar la capacitat dels federals per fer-se ressò de les inquietuds populars. «Fora quintes», «No més matrícules de mar», cridaven les dones en la gran manifestació que va tenir lloc a Girona el 6 de desembre de 1868. I, uns mesos més tard, a la Bisbal.

Tanmateix, l'objectiu dels dirigents polítics i de les finances que movien els fils des de dalt era un altre de ben diferent: prendre el poder i fer unes tímides reformes, sense canvis substancials. Els esdeveniments de setembre de 1868 no van ser una revolució social, profunda i trasbalsadora, sinó un «cop d'estat amb algunes pinzellades revolucionàries» (Fontana).

Un desencís amarg

Com era d'esperar, l'emoció popular que acabem d'apuntar aviat es va convertir en un desencís amarg. Els

Gravat col·lecció Jordi Frigola

>> Gravat de *Le Monde Illustré*. París. 30 d'octubre de 1869. (Font: JORDI FRIGOLA)

federals a Madrid eren una minoria impotent enfront dels unionistes i progressistes, que volien una constitució monàrquica, lliurecanvista i unionista. Per això, d'acord amb el Pacte de Tortosa (18 de maig de 1869), s'organitzaren a escala regional i crearen un poder confederal entre tots els territoris. El dilema estava servit: o acatament o insurrecció armada. El desarmament de les milícies populars de Tarragona, Tortosa i Barcelona va ser la gota que feu vessar el got. Era, segons Pere Caimó, un insult i un cop mortal a la revolució i a la llibertat.

L'alçament de 1869 seria, doncs, la resposta del federalisme radical que havia participat amb il·lusió en la Gloriosa i que n'havia estat marginada immediatament.

L'alçament federal del 6 d'octubre de 1869

A les comarques de Girona, la revolta l'havien de dirigir els diputats federals elegits com a representants de la voluntat popular: Pere Caimó, Francesc Sunyer i Capdevila i Josep T. d'Ameller. El 3 d'octubre, Sunyer i Capdevila

donava el tret de sortida de la insurrecció: «Tocad a rebato, republicanos del Ampurdán, armaros de todas las armas... unidos con nuestros amigos de Gerona y La Bisbal, marchemos a tomar posesión de la Capital de la Provincia, instalando en ella la Junta suprema revolucionaria».

La intenció era, doncs, ocupar Girona després d'aplegar la força suficient per a l'alçament. Cada diputat s'havia de posar al davant de la seva partida. Pere Caimó, al Baix Empordà, va encapçalar la seva i, el mateix dia 3, es posà en marxa cap a la Bisbal. Gent de Sant Feliu de Guíxols, Castell d'Aro, Fenals, Calonge, Palamós, Llagostera, Cassà de la Selva, Vall-llobrega, Pals, Palafrugell, Torroella de Montgrí i d'altres pobles es concentraren a la Bisbal. Uns tres mil homes (la majoria menestrals de la indústria surera) disposats a defensar la República Democràtica Federal amb les armes, que, l'endemà, 4 d'octubre, va ser proclamada. La bandera federal (de fons blanc amb lletres vermelles, amb el lema «Visca la República Federal») onejava als punts més alts de la vila.

Mentre esperaven les ordres concretes de Sunyer, arribà la notícia que forces de l'exèrcit governamental de Girona, comandades pel brigadier comandant general de la província Romualdo Crespo, s'acostaven a la vila per reduir la insurrecció. Eren uns mil dos-cents homes, una trentena de cavalls i dos canons procedents d'Hostalric.

Sense perdre temps, els republicans alçaren barricades i improvisaren la seva defensa, amb la participació dels veïns.

La Bisbal, epicentre de la insurrecció

Així és com la vila, que havia de ser tan sols un punt de trobada en el camí de Girona, esdevingué l'escenari bèl·lic del xoc. El 6 d'octubre els canons de Sant Feliu estaven a punt. Els republicans (mal armats) plantaren cara a les forces del brigadier als carrers, balcons, finestres i terrats. Al combat de seguida hi va haver víctimes, d'una banda i de l'altra. En un moment confús, el capità d'un dels batallons de l'exèrcit va manifestar que volia parlar amb el cap dels federals a fi

d'arribar a un acord. Fou llavors que Caimó, sol·licitat pels seus companys, conversà amb l'oficial. El que havia de ser un pacte per abandonar pacíficament l'enfrontament armat va esdevenir un parany parat a Caimó. Faltant a l'honor militar i a les garanties donades de seguretat, les forces del brigadier se'l van emportar detingut, captiu, cap a Girona. Però a Caimó encara li restà coratge per cridar: «Foc, que ens han enganyat!». I, efectivament, la lluita va continuar.

Davant d'aquesta situació, les forces del brigadier es van retirar espaordides amb Caimó com a presoner. Mentrestant, els revoltats (faltats de guia i de coordinació) es dispersaren en assabentar-se de l'arribada de reforços governamentals de Barcelona.

Els morts i ferits

Segons Pere Lloberas, «Aquí [la Bisbal] enterraren 13 morts i pel camí es morí algun malferit. Tingueren, a més, 50 o 60 ferits que traslladaren a Girona amb carros requisats a Vulpellac. Els combatents republicans experimentaren 3 morts i 5 o 6 ferits. A més, moriren, assassinats per la tropa en entrar a llurs domicilis del cap del carrer Nou, 3 vells i una dona. També morí un altra dona que sortí a tafanejar».

Tampoc no hi faltaren gestos de solidaritat de noies joves que van preferir deixar en segon terme la seva seguretat personal per oferir els seus serveis a l'atenció dels ferits. Una d'elles va ser Isabel Vila i Pujol (Calonge, 1843 - Sabadell, 1886), de qui el cabdill dels federals va parlar en aquests termes: «No debo dejar de hacer mención de un hecho que honra en gran manera al bello sexo de nuestra provincia. Con los republicanos de Llagostera vino una joven de dicha población, llena de gracia y juventud, Isabel Vilá, pues no había cumplido los diez y ocho años, llamada Isabel Vilá, joven virtuosa y ferviente republicana, que desde largo tiempo se venía ocupando en proveerse de hilas, vendajes y todo lo necesario para la cura de heridos en campo de batalla, previendo que sus preparativos podían ser un día de inmensa utilidad. Este día llegó en efecto y abandonando

la tranquilidad y dulzuras del hogar doméstico, trocólas gustosa la joven heroína por los azares de la campaña. Su asidua asistencia para con los heridos de La Bisbal, quedará siempre grabada en nuestra memoria con los indelebles caracteres de la gratitud».

No va ser l'única. També Anna Rocas i altres companyes de Palafrugell i la Bisbal feren el mateix.

Causes del fracàs de l'alçament

Aquest no és el moment de fer un seguiment de les partides que comandaven els diputats Sunyer i Capdevila i Ameller. El primer es mogué per l'Alt Empordà. El 9 d'octubre, assabentat del fracàs, decidí el llicenciament dels qui el seguien, a fi que s'acollissin a l'indult o passessin a França amb ell.

Ameller, per la seva banda, s'ocupà de la Garrotxa. El 3 d'octubre es trobava a Tortellà, organitzant les forces

d'Olot, Banyoles, Salt i altres indrets. Assabentat de la fallida de la Bisbal i de la retirada de Sunyer, encara el dia 10 procurava salvar el moviment. Al final, el dia 11 d'octubre, signà una capitulació que significava la desaparició del darrer reducte de la insurrecció a les terres gironines.

La precipitació i la manca de coordinació són evidents, com ho és la manca de transparència de Sunyer i Capdevila.

Les conseqüències van ser greus. Era el fracàs i el descrèdit d'un partit polític incapaç d'imposar el seu projecte. I seria un factor decisiu en l'encaminament del moviment obrer cap a l'absentacionisme polític i l'anarquisme, en constatar que l'Estat donava l'esquena a les reivindicacions bàsiques dels treballadors. La revolució social es fa des de baix, dirien els sindicalistes empordanesos.

>> *Monòlit dissenyat per l'escultor Ramon Casal, dedicat a les víctimes de la Bisbal. 1888.*
(Autoria: ÀNGEL JIMÉNEZ)